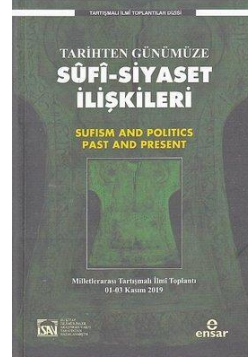

Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri

Yazar: Salih Çift, Takyettin Karakaya (ed.), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020, 720 sayfa.)

Muammer CENGİZ*

Kitap Kritiği Bilgisi

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi, **Geliş Tarihi:** 06 Haziran 2021, **Kabul Tarihi:** 06 Eylül 2021, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2021, **Atf:** Cengiz, Muammer. "Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri, Yazar: Salih Çift, Takyettin Karakaya (ed.), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020, 720 sayfa.)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021): 1189-1204.

<https://doi.org/10.33415/Daad.948779>

Article Information

Article Types: Book Review, **Received:** 06 June 2021, **Accepted:** 06 September 2021, **Published:** 30 September 2021, **Cite as:** Cengiz, Muammer. "Review of "Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri" by Salih Çift, Takyettin Karakaya (ed.), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020, 720 sayfa.)". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 21/2 (September 2021): 1189-1204.

<https://doi.org/10.33415/Daad.948779>

* Dr. Öğr. Ü. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, muammer.cengiz@omu.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-2093-9977>

I

İslâm düşüncesinin sacayaklarından biri olarak tasavvufun siyaset düşüncesi ile irtibat noktaları, İslâm toplumunun bir parçasını teşkil eden zâhid ve sûfî çevrelerin siyasî kurum ve karakterlerle münasebetleri, tasavvufun kurumsal tezahürü olan tarikatların siyasetle temas biçimleri akademik bir ilgi konusu olarak tasavvuf açısından olduğu kadar tarih, siyaset, iktisat ve sosyoloji gibi sahalarda zaviyesinden de ele alınabilecek disiplinlerarası bir mahiyete sahiptir. Hangi tasnif şeklini dikkate alırsak alalım tasavvuf tarihinin bütün dönemlerinde “sûfiler”in toplumun farklı kesimleri (devlet ricali, ulema, halk, gayr-i müslimler vs.) yahut “tasavvuf”un muayyen bir mesele (kültür, sanat, metafizik, hukuk, iktisat, siyaset) ile olan irtibatı tasavvuf araştırmalarının önemli bir boyutunu teşkil eder. Bu çerçeveden bakıldığında tasavvuf ve tarikatlar tarihini/düşüncesini bir çok muayyen konu/tema bağlamında olduğu gibi siyaset kavramı/kurumu üzerinden de “okumak”/“takip etmek” mümkündür. “Tasavvuf ilminin siyaset düşüncesinden, tarikatların da –ilk ortaya çıkış yılları istisna edilirse- siyasetten uzak ve bağımsız kalmadıkları” düşünüldüğünde¹ “sûfi-siyaset ilişkileri”nin asırlara hükmeden bir mesele olarak bütün yönleri ve tarafları ile çözüme kavuşturulması gereken bir problem alanı olduğunu söylemek mümkündür. “Tasavvuf/sûfî/tarikat ve siyaset/siyaset adamı/siyâsî merkez” arasındaki tarihî-aktüel, teorik-pratik, inişli-çıkışlı, uzak-yakın, muvafık-muhâlif, açık-karmaşık ilişkilerin tarihinin çok gerilere götürülebilecek farklı katmanları, muhtelif vecheleri, değişik parametreleri bulunmaktadır. Bir ilmî disiplin olarak “tasavvuf”, bu disiplinin uzanımı olarak ortaya çıkmış “tasavvuf literatürü”, tasavvufun kurumsal ve sosyal tezahürleri olan “tarikatlar, tekkeler” ve tasavvufî hayatı benimseyen kimlikler olan “şeyh ve mürid” gibi temel unsurlara siyaset merkezli olarak bakıldığında değişik dönem ve coğrafyalarda bazen benzer bazen de farklı manzaralarla karşılaşmak mümkündür. Dolayısı ile sûfî ve siyaset ilişkileri çok yönlü ilişkiler ağında ve uzun bir tarihi süreçteki hem teorik çerçeveyi hem de pratikteki uygulamaları dikkate alarak ele alınabilecek bir meseledir. Sûfî-siyaset ilişkilerini belirleyen farklı yan unsurlar olsa da idare mekanizmasının içinde bulunanlar (siyasi merkez/iktidar/bürokrasi/yöneticiler/idareciler) ile tasavvuf merkezli kişi ve kurumlar (sûfiler/tekkeler/şeyhler/dervişler) arasındaki

¹ bkz. İsmail Kara, “Hem Muhâlif Hem Muvâfık”, Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri, s.712.

münasebetlerin bu irtibat tarzlarının zeminini teşkil ettiğini düşünebiliriz. Zaman zaman karmaşık-çetrefilli-gerilimli-çatışmacı zaman zaman ise mesafesiz, uyumlu ve yakın bu ilişki tarzlarını tek bir cephesiyle okumak ve değerlendirmek hadisenin bütününe gözden kaçırmanın önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Tarihi ve güncel boyutları ile sufi-siyaset ilişkilerinin nesnel/objektif/bilimsel yöntemlere dayalı olarak, sık münakaşalardan uzakta kalarak, bütüncül bir perspektiften ele alınması ile hem dünü/tarihi doğru teşhis etmek hem de bugün yaşanan birtakım sorunların üstesinden gelmek mümkün hale gelecektir. Haddizatında tasavvuf literatürü açısından sufi-siyaset ilişkileri çerçevesinde oluşan müstakil bir literatürün varlığı konunun sūfî muhayyilede daima canlı bir mesele olarak varolageldiğini ve en azından teorik/ilkesel olarak çerçevesinin belirgin olduğunu söylemek mümkündür.²

Yukarıdaki girizgâhtan hareketle sözü “01-03 Kasım 2019”da İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) ile Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi işbirliği ile Bursa’da gerçekleştirilmiş olan “Tarihten Günümüze Sūfî-Siyâset İlişkileri” başlıklı uluslararası ilmî toplantıda sunulan bildirilerin Salih Çift ve Takyettin Karakaya editörlüğünde bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmış kitaba getirecek ve mezkur yayının kritiğini yapmaya çalışacağız. Yedisi yurt dışından olmak üzere sahasında uzman yirmi üç ilim adamının katkıda bulunduğu eserin “sūfî-siyaset ilişkileri” teması üzerine editöryal düzeyde bugüne değin yapılmış en kapsamlı çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Eser “İçindekiler” (s. 5-7), “Takdim” (s. 9-14), “Açılış Konuşmaları” (s. 15-18), “Tebliğ Metinleri” (s. 19-716), “Türkçe ve

² Bu minval üzere sufilere yönelik yazdıkları mektuplar, *Âdâbü'l-Mülûk ve Nasihatnâme* tarzı eserler hem sūfilere siyaset ve siyasilere karşı olan vizyonunu hem de aradaki irtibatların istikametini ve teorik çerçevesini gösteren metinler olarak hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bu çerçevede Gazzâlî'nin *Nasihatü'l-Mülûk*, İbn Arabî'nin, *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye*, Sâdi-yi Şirâzî'nin *Nasihatü'l-Mülûk*, Necmüddin Dâye Râzî'nin *Mirsâdu'l-İbâd*, Âşık Paşa'nın *Garibnâme*, Sarı Abdullah Efendi'nin *Nasihatü'l-Mülûk*, İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Tuhfe-i Hasekiyye* gibi eserleri bu konuda zikredilebilecek eserlerden bazılarıdır. Ahlakla ilgili eserlerden bir kısmında da siyasetnâmelerin konusuna giren meseleleri tasavvufî duyarlılıkları da yansıtabilecek şekilde ele alan bölümler bulunmaktadır. Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî'si*, Muhyî-yi Gülşenî'nin *Ahlâk-ı Kirâmî'si*, Nâbî'nin *Hayriyye'si* gibi eserler de bu çerçevede değerlendirilebilecek metinlerdendir. (Bkz. Hasan Hüseyin Adaloğlu-Coşkun Yılmaz, “Siyasetname-Osmanlı Dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/304-308.) Bu literatürün önemli bir kısmına dönük işaretler için bkz. Özkan Öztürk, *Siyaset ve Tasavvuf: Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 17-46.

Arapça Özet” (s. 718-718) ve “Konu Dizini” (s. 719-720) şeklinde bir çerçeveye sahiptir. Kitapta yer alan yazıların konu başlıkları belirli bir mantık ve kronoloji gözetilerek ve fakat herhangi bir bölümlendirme yapılmaksızın sıralanmıştır. Bu yazıların başlıklarını müellifleri ile birlikte eserdeki planı dikkate alarak bir arada görmek kitabın genel çerçevesini anlamak ve yapacağımız değerlendirmelerin takibini kolaylaştırmak bakımından yararlı olacaktır.³

1. Abdullah Karahan, “Sûflerin Siyaset Anlayışlarında ve Siyasetle İlişkilerinde Hadislerin Rolü”, ss. 19-48.
2. Hacı Bayram Başer, “Klasik Dönem İslam Toplumunda Sûfler ve Siyaset: Karşılıklı Etkileşimlerin Tasavvufun Gelişim Sürecindeki Rolü Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, ss. 49-116.
3. Zafer Erginli, “İlk Zâhidlerin Siyasetle İlişki Biçimlerinin Tasnifi Mümkün Müdür?”, ss.117-174.
4. Salih Çift, “Sûflere Göre Sûfi-Siyaset İlişkilerinin Standart Kriterlerinden Söz Edilebilir Mi?”, ss.175-202.
5. Abdullah Kartal, “İbnü'l-Arabî'ye Göre Velâyet-Nübüvvet Bağlamında Tasavvuf-Siyaset İlişkisi: Manevî Otorite ve Maddî İktidar”, ss. 203-226.
6. Laila Khalifa, “Mefâhimü'r-Riâse ve's-Siyâse ve'l-Cihâd fi-Mezheb-i Muhyiddin b. Arabî: el-Emir Abdülkâdir el-Cezâirî/Enmûzecen”, ss. 227-258.
7. Özkan Öztürk, “Varlık ve Devlet: İsmail Hakkı Bursevî'de Merâtibu'l-Vücûd Teorisi ve Siyaset”, ss. 259-282.
8. S. Muhammed Khairudin Aljunied, “Sufis and Politics in the Malay World: A Longue Duree and Comparative Perspective”, ss. 282-310.
9. Alexander Knysh, “Sufism in Yemen: A Struggle For Purity and Authenticity”, ss. 311-334.

³ Bu noktada Özkan Öztürk, Süleyman Gökbulut, Zekeriya Işık ve Hülya Küçük isimli araştırmacılar tarafından hazırlanan tebliğ metinlerinin kendilerine ait daha önceki yayınlarının kısmî değişikliklerle yeniden üretilmiş versiyonları olduğunu belirtmemiz gerekir.

10. Tarek Mohamed el-Morsy Hussein, “es-Sûfiyye fî-Mısr Bey-ne Sevreti Yenâyır 2011 ve İnkılâb-ı Yolyo 2013 er-Rihân ed-Dâhilî ve'l-Hâricî”, ss. 335-346.
11. Nasrollah Pourjavady, “Sufi’s-Involvements in Politics: Two Stories”, ss. 347-356.
12. Necdet Tosun, “Tarihî Süreçte Nakşibendîler ve Siyaset”, ss. 357-396.
13. Tanvir Anjum, “Chishti Sufis’ Interface with Political Authorities in South Asia: A Historical Overview”, s.397-418.
14. Sabah Muhammed el-Berzengî, “Müsteviyâtu’l-Alâka Bey-ne’d-Dîn ve’s-Siyâse”, ss. 419-428.
15. Nuran Döner, “Mahmud Kefevî’nin Ketâ’ibu A’lâmi’l-Ahyâr’ında Siyasî İktidar Sûfi ve Siyaset İlişkileri”, ss. 429-450.
16. Süleyman Gökbulut, “Harezmsahlr Devrinde Sûfi-Siyaset İlişkilerine Dair Bir Örnek: Kübrevî Şeyhi Mecdüddin Bağ-dâdî’nin Katlinin Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”, ss. 451-472.
17. Zekeriya Işık, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşanan Devlet-Tarikat İlişkilerine Yaklaşım Meselesi”, ss. 473-502.
18. Semih Ceyhan, “Devletin Tasavvufu, Toplumun Tarikatı: İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde Tasavvuf Tarih Yazımının Siyasal Açılımları”, ss. 503-550.
19. Vejdi Bilgin, “Sûfi Divanlarında Dînî-Siyâsî Sembolizm”, ss. 551-576.
20. Ahmet Taşğın, “Cumhuriyet Dönemi Siyasetin Alevîliği ve Alevîlerin Siyaseti: Marifetin Mekri mi – Siyasetin Çarkı mı?”, ss. 577-594.
21. Hülya Küçük, “İstiklâl Harbi Sonrası Türk Siyasetinde Bektâşîler ve Mevlevîler”, ss. 595-644.
22. Abdullah İnce, “Yakın Dönem Türkiye’sinde Nakşîlik-Siyaset İlişkisi”, ss. 645-684.
23. İsmail Kara, “Hem Muhalif Hem Muvafık: Cumhuriyet Devrinde Tarikat ve Cemaat Yapılarının Siyasî Merkezle Münasebetleri”, ss. 685-716.

Yukarıdaki konu başlıklarına bakıldığı vakit sūfî-siyaset ilişkileri bağlamında konunun hadis eksenli olarak dînî referans noktaları, zühd dönemi yahut klasik tasavvuf dönemindeki temel çerçevesi, tasavvuf metinlerinden hareketle belirlenebilecek temel kriterleri, İbn Arabî - ve husûsen İsmail Hakkı Bursevî gibi takipçileri eşliğinde- ile gelinen metafizik dönem tasavvuf doktrini çerçevesinde kazandığı yorum biçimi, farklı İslam coğrafyalarında (Mısır, Malay dünyası, Yemen, Güney Asya) meselenin görünüşleri, muayyen tarikat yapılarındaki yansımaları (Nakşibendiyye, Kübreviyye, Çiştîyye, Mevleviyye, Bektâşîyye), Osmanlı devlet tecrübesinde meselenin nasıl telakki edildiği, konunun dînî-edebî ve tasavvufî metinlerdeki akisleri ve Cumhuriyet devrinden günümüze uzanan hikayesi mercek altına alınıyor. Kitabın başlığına ve konu yelpazesine bakıldığında “sūfî-siyaset ilişkileri” temasının herhangi bir tarih aralığı, müstakil bir coğrafya, muayyen bir tarikat ya da tek bir disiplinin perspektifi ile tahdid edilmeden çeşitlilik içeren bir çerçevede mülâhaza edildiği anlaşılıyor. Haliyle söz konusu çerçeve bir taraftan problemin umûmî hatlarının bir bütünlük içinde görülmesini sağlarken diğer yandan da belirli bir “merkez” yahut “sınır” tayin edilmemesi sebebi ile beklenebilir bir şekilde muayyen bir noktaya özelleşmemektedir. Zira hakkında değerlendirmede bulunduğu eser “sūfî-siyaset ilişkileri” çerçevesi ile kendisini sınırlasa da - bu konuda yapılan daha önceki çalışmalara bakıldığında da görüleceği üzere- herhangi bir “tahsis” alanı gözetilmediği takdirde meselenin çok farklı alanlara daima açık olabileceği görülecektir.⁴

⁴ Tasavvuf-siyaset ilişkisinin konusal çerçevesinin nerelere uzanabileceğini görmek ve bu meyanda yapılmış bazı önemli çalışmalara kronolojik olarak işaret etmek gerekirse şunları zikredebiliriz: Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd: XV. Yüzyılda İnanın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992); Reşat Öngören, “Sünnî Bir Tarıktan Şii Bir Devlete: Safeviyye Tarikatı ve İran Safevî Devleti”, *Bilgi Hikmet*, (1995), 82-93; A.mlf., “Şeriat’ın Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri”, *İLAM Araştırma Dergisi* 1/1 (1996), 123-140; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: 15-17. Yüzyıllar*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998); Esad el-Hatib, *Sufiler ve Aksiyon*, çev. Halil İbrahim Kaçar vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999); Fatih M. Şeker, *Cumhuriyet İdeolojisinin Nakşibendilik Tasavvuru: Şerif Mardin Örneği*, (İstanbul: Dergâh, 2007); Rüya Kılıç, *Osmanlıdan Cumhuriyete Sufi Geleneğin Taşıyıcıları*, (İstanbul: Dergâh, 2009); Özgür Kavak, “Siyasete Tasavvufi Yorum” *Sufi Diliyle Siyaset* içinde, (İstanbul: Klasik, 2010), 11-35; Fatih M. Şeker, “Tasavvuf Muhibbi Olarak Padişahlar”, *Osmanlı İslam Tasavvuru*, (İstanbul: Dergâh, 2013), 359-374; Muharrem Varol, *Islahat Siyaset Tarikat: Bektâşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti’nin Tarikat Politikaları (1826-1866) -Yanya, Selanik ve Edirne Tatbikatı-*, (İs-

II

Elinizdeki metin çerçevesinde kitapta yer alan bütün tebliğleri değerlendirmek mümkün olmayacağından sufi-siyaset ilişkileri bağlamında bir metodolojik bakış açısı verebileceğini düşündüğümüz usûl odaklı çalışmaların muhtevasını merkeze çekerek bazı değerlendirme, yorum ve tekliflerde bulunmaya çalışacağız.

Abdullah Kahraman “Sufilerin Siyasetle İlişkilerinde Hadislerin Rolü” başlıklı yazısında “sufilerin kullandıkları hadislere ve bunlara yönelik açıklamalara bakıldığında büyük ölçüde ehl-i sünnetin siyaset hakkındaki anlayışına bağlı oldukları” sonucuna varır. (s. 45) Dolayısı ile daha başlangıçta onların bir zümre olarak bir çok konuda olduğu gibi geneli itibariyle sünnî düşüncenin yanında konumlandıklarını söylemek mümkündür. Bu anlamda Kahraman’ın bu yargısı sünnî siyaset düşüncesi ile sufi siyaset düşüncesi üzerine yapılacak çatı çalışmalarla daha açık hale getirilecektir.

Zafer Erginli “İlk Zâhidlerinin Siyasetle İlişki Biçimlerinin Tasnifinin” imkanına odaklanan metninde ilk zahidlerin siyaset ve siyasiler karşısındaki tavırlarının çok çeşitli olması itibariyle tasnife tabi tutulabileceğini pek çok örnek üzerinden açıklar. Fakat tasnif kriterlerinin/parametrelerinin değişimine/tercihine bağlı olarak yapılacak kısımlandırma biçimlerinin de genişleme ve farklılık gösterebileceğine dikkat çeker ki bu durum hadisenin tek yönlü ve tek boyutlu olmadığını anlamayı sağlayan önemli bir tespittir. (s. 165)

Tasavvufun teşekkül döneminde (H.II asrın ortaları ile V.asrın ortalarına kadar) İslam toplumunda Irak havzası coğrafi sınırları içinde kalarak sûfiler ve siyaset meselesini mercek altına alan Hacı

tanbul: Dergâh, 2013); Zekeriya Akman, *Osmanlı’da Devlet Tekke Münasebetleri: Meclis-i Meşâyih*, (Ankara: Elips Kitap, 2013); Özgen Felek (haz.), *Kitâbü’l-Menâmât: Sultan III. Murad’ın Rüya Mektupları*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014); Kemal Ataman vd. (ed.), *Dini Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*, (Bursa: Bursa Akademi, 2017); Zeliha Öteleş, *Sırru’l-Esrar (secreta secretorum) ile Tedbirat-ı İlahiyye’nin Karşılaştırılması*, (İstanbul: Litera, 2018); Özden Aydın, *Halveti Tarikatı Şeyhlerinin Osmanlı Padışahları ve Devlet Ricalı ile Münasebetleri: Şemsîyye, Sivasîyye ve Nuriyye*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019); M. Nedim Tan, *Tefsir, Sûfi ve Devlet: Mustafa Oğlu Mehmed’in İhlâs Tefsîri ve Ahmed Sâffî’nin Kenz-i İhlâs’ı*, (İstanbul: Pinhan, 2020), s. 107-117; Salih Çift (haz.), *Doğuşundan Günümüze Tasavvufa Dair Tartışmalar On Üç Asırlık İhtilaflar ve Mücadele*, Frederick De Jong-Bern Radke (Ed.), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020); Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler: Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, (İstanbul: Yapı Kredi, 2020); Mustafa Özsaray, *19. Yüzyıl Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı’da Devlet-Tekke İlişkileri*, (İstanbul: İz, 2021)

Bayram Başer'e göre "ilk tasavvufî eğilimlerin "zühhd" ana fikri etrafında yaygınlaştığı hicri ikinci asrın yarısından üçüncü asrın ilk çeyreğine kadarki zaman dilimi, sufilerin siyaset kurumları ve temsilcileriyle ilişkilerindeki temel prensiplerin belirgin hale geldiği temel safhayı teşkil eder. i) "Hukuki ve idari alanlarda devlette görev almamak" ve ii) "yöneticilerin sağlayacağı dünyevi imkânlardan yararlanmamak" şeklinde ifade edilecek söz konusu iki ana prensip, bu dönemde zühde dair tutumların ortak noktaları olarak öne çıkar. "Adil ve basiretli olanlar yanında zalim dahi olsa, ilke olarak yöneticiye başkaldırmamak ve itaat etmek, bu iki prensibi tamamlayan ana fikrin sufilerin tasavvufun teşekkül süreci boyunca benimsediği temel tutumu meydana getirdiği söylenebilir." (s. 109) Başer'e göre "hicrî üçüncü asrın ilk çeyreğinden sonra bazı istisnaları bulunmakla birlikte bir devlet olarak Abbâsîlerin de sûfilere yönelik sistemli bir baskı politikası uyguladığından söz edilemez. Yazara göre sûfiler klasik dönem dikkate alındığında hiçbir zaman iktidar talep eden Şîâ-Gulat hareketleri gibi siyasi hedeflere sahip olmadıkları gibi, toplumsal bütünlüğü bozacak toplu bir isyan girişiminde de bulunmadılar. Başka bir ifadeyle teşekkül devrinde tasavvuf ve sufiler siyaset kurumu için hiçbir zaman ciddi bir politik müdahale alanı teşkil etmemiştir." Ayrıca Başer tasavvufun hicri üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşmasının sadece sufilerin siyasi merkezle geliştirdikleri itidalli ilişkilere dayanarak açıklanamayacağı görüşündedir. Yazara göre Hicrî IV. ve V.asırlarda sufiler ilk dönemlerdeki pasif tavrının aksine politik durumlarından ödün vermeden entelektüel bir kimlik inşasını tamamlamayı başarmışlardır. (s. 110) Başer'in çalışması sûfi-siyaset ilişkilerini belirli bir zaman dilimi ve coğrafya özelinde ele alması açısından metodolojik olarak önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

1196 | db

Kitabın editörlerinden Salih Çift de "Sufilere Göre Sufi-Siyaset İlişkisinin Standart Kriterleri"nin belirlenmesinin imkanına odaklanan tebliğ metni ile sahaya ve çalışmaya önemli bir katkıda bulunur. Meselenin mahiyetine dair usûl niteliği taşıyan çalışmada Çift, hem sufi hem siyaset çevrelerinin aralarındaki münasebetlerde gözetmesi gereken ve belli bir standarda oturabilecek "kıstas/kaide/mısdak/miyar/prensip/ölçüt/ilke"ler nelerdir?; bu teorik ilkelere tarih içinde pratikte/uygulamada ne kadar riayet edilmiştir?; bu kaideler zamana ve kişiye göre değişip dönüşebilir mi? gibi soruların cevabını açığa çıkarmayı hedefler. Çift'e göre söz konusu kriterler sufi yazarlar eliyle çok net bir biçimde ortaya konulmuş

vaziyettedir. Başka bir ifade ile çözüm, çare ve ilke konusunda tasavvufî miras teorik düzeyde meseleyi büyük ölçüde resmetmiş durumdadır. Bu bağlamda sonraki sufilerin öncü kabul ettikleri Hasan el-Basrî'den başlamak üzere klasik dönem sûfi müelliflerden Hâris el-Muhâsibî, Hakim Tirmizî, Kelâbâzî, Sülemî, Kuşeyrî, Hücvirî, Gazzâlî, Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Ferîdüddîn Attâr'a kadar bir çok sûfînin bu konuda çok açık ifadeleri bulunmaktadır. Çift, belirli bir standart etrafında toplanma imkanı verecek kriterlere dair farklı kaynaklarda fragmanlar halindeki ifadeler bir araya getirildiğinde konusal bütünlüğün sağlanacağı ve klasik sûfi perspektifin meseleye bakışını yansıtacak bir mahiyetin belirlenebileceğini söyler. Tüm bu kişi ve eserlerden hareketle sufi-siyaset ilişkilerinde gözetilebilecek kriterlerlerden bazıları yazara göre şu şekilde tespit edilebilir: “i) Her ne olursa olsun siyasi otoriteye yakın olmamak ii) Siyasi otoriteden kesinlikle hiçbir talepte bulunmamak iii) Siyasi otoriteden sâdır olan adaletsizliği ve zulmü zımnen ya da açıktan tasvib etmemek iv) Şayet varsa siyasi otoritenin sebep olduğu haksızlık ve kötülükleri açıkça dile getirmek ve bununla da yetinmeyip etkili bir şekilde kendilerini bunlardan vazgeçirmeye çağırmak.” (s. 183-196)

Çift'e göre bu ilkeler sûfi dünya görüşünü benimseyen herkes için bağlayıcı bir nitelik taşır. Bu konuda “sufilerin siyaset sahasında pratikte yaptıkları mı yoksa teoride yazdıkları mı esas alınacaktır?” sorusu karşısında Çift'in tercihi teoriden yanadır. Yazar bugünkü bir takım dini grupların (tarikatlara ve tarikatvari cemaatlara) ilgili esaslara ne ölçüde riayet ettiğinin özel olarak ele alınması gereken konular arasında sayar. Ona göre “bu kurallar dün olduğu gibi bugün de geçerlidir. Güncel çıkarlar uğruna hiçbir ilke gözetmeksizin tasavvufî düşünce ve dilin cezbedici yönlerini kullanmak suretiyle – buna istismar etmek de diyebiliriz- yapılan her türlü faaliyet menfi sonuçlar doğuracak ve bundan en olumsuz anlamda etkilenecekler yine tasavvuf ve sufi çevreler olacaktır.” Çift'e göre asıl olan din, şartlara göre değişen siyasetin doğrultusunda tavır almamalıdır. “Dinin iman esasları yanında insan eylemlerine dair belirlediği temel kaideler sabittir ve tasavvuf adı verilen yorum tarzı da bunlara istinat eder.” (s. 197)

Tasavvuf-siyaset ilişkisini İbn Arabî'nin velayet ve nübüvvet teorisi bağlamındaki görüşleri zemininde “manevi otorite” ve “maddi iktidar” sarmalında ele alan Abdullah Kartal, tasavvuf-siyaset ilişkisini tasavvufun her derecesinde bulunan kişilerle siyasetin her kademesinde yer alan kişiler arasındaki ilişkiler bütünü olarak takdim

eder. (s. 203) İbn Arabî zaviyesinden meseleyi sınırlamak gerektiğinde ise tasavvuf-siyaset ilişkisi demek bâtını temsil eden “velâyet/manevi otorite” ile zâhiri temsil eden “hilafet/maddî otorite” arasında şekillenir. (s. 204) İbn Arabî velâyet sahasını Bâtın isminin tecellisi, siyasi otoriteyi ise Zâhir isminin tecellisi olarak görür. Dolayısı ile O’nun düşüncesinde maddi iktidar ile manevi otorite aynı hakikatın iki farklı yüzü haline gelir. Her iki alanın da kendine ait hükümleri bulunur ve herkes kendi sahasında otorite sahibidir, otorite sahibi değilse kendi alanındaki otoriteye uyar. Bu perspektife göre velilerin yetkisi batınî alanla sınırlanmakta ve siyaset alanında siyasi otoriteye uymakla/itaat etmekle meşruiyet çerçevesini sınırlamaktadır. (s. 226) Kartal’ın çerçevesini çizdiği İbn Arabî perspektifinin bugünün dünyasında ve siyaset düşüncesinde neye tekabül ettiği, kuvvet ve zaaflarının neler olabileceği konunun üzerinde durulması gereken vecheleri arasında sayılmalıdır.

Kartal’ın çerçevesini çizdiği vadide konuyu Osmanlı’da bir İbn Arabî yorumcusu olan İsmail Hakkı Bursevî üzerinden daha aşikar hale getiren ve tamamlayan Özkan Öztürk, Bursevî’nin Varlık Mertebeleri (merâtibü’l-vücûd) teorisi ile Osmanlı siyaset düşüncesi arasında kurduğu ilişkiyi analiz eder. Osmanlı siyaset geleneği içinde tasavvufun tezahürleri konusuna dair müstakil çalışması bulunan Öztürk⁵ Bursevî’nin, siyaseti İbn Arabî ve temel teorisi vahdet-i vücûd üzerinden temellendirmesi itibarıyla Osmanlı siyasi düşünce geleneği açısından yaptığı yorumların özgünlüğüne dikkat çeker. Aşık Paşa’nın *Garibnâme*’sinden de aşına olduğumuz Osmanlı’daki vahdet fikrinin sosyal düzlemde de aşikar edilmesi çabalarını⁶ Öztürk Bursevî üzerinden şöyle tespit eder: “Vahdet-i vücûd fikrinin kurucu gücü, Osmanlı siyasi düşüncesindeki nizam fikri ile paralel düşündüğümüzde toplumsal alanla geçerli olan bütün iktidar merkezlerini birlik fikri altında verimli bir şekilde yapılandırmayı hedefler.” (s. 278) Öztürk’ün Bursevî okumasıyla vardığı sonuçlara göre “Sultan’ın zâtında devlet, çokluk olarak gözüken topluluğun biricik kriteridir. Böylece vahdet-i vücûd düşüncesi toplumsal alanda siyasetin öznesini hakikat haline getirir. Siyaset de bir hakikat pratiğine dönüşerek sultan/vahdet-reaya/kesret ilişkilerini metafizik refe-

⁵ Özkan Öztürk, *Siyaset ve Tasavvuf: Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri*, (İstanbul: Dergâh, 2015)

⁶ Bu çerçevede farklı bir okuma için bkz. Mehmet Kaplan, “Aşık Paşa ve Birlik Fikri”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, XVIII (1973-1975), 149-160.

ranslara dönüştüren bir işlev görür. Bursevî'nin bu yaklaşımı ile de ontoloji ile siyaseti birlikte düşünmek neticesinde siyasetin, varlığın ve insanın doğası arasından kuvvetli bir bütünlük oluşturulmuş olur.” (s. 278)

Tasavvuf-siyaset ilişkilerini belirli bir tarikat üzerinden okumak da mümkündür. Bu konuda örnek metinlerden biri de Necdet Tosun'un “Târihî Süreçte Nakşibendiler ve Siyâset” başlıklı çalışmasıdır. Yazar, Nakşibendîler'in İslam dünyasının değişik coğrafyalarındaki etkinlik alanlarını tarihten bugüne kronolojik bir çerçevede takdim ederek siyasi hayatta önemli roller üstlendiklerine temas eder. Bu bağlamda devlet yöneticilerinden uzak durmayı tercih eden Nakşibendî mensupları olduğu gibi, onlarla yakın ilişki kuranların da bulunduğunu belirterek Nakşibendîler ile siyasiler arasındaki ilişkilerin tek tip olmadığı tespitini yapar. Benzer şekilde bazı hükümdarların Nakşibendî şeyh ve mensupları ile ilişkilerinin de bazen muvafık bazen muhalif bir düzlemde cereyan ettiğinin altını çizer. Yazar'ın hükümdarların Nakşibendîler'e yakınlık göstermelerinin sebeplerine dair vardığı sonuçlar da zikre değer: “Bazı idareciler manen meşayihün sohbetinden istifade etmek gibi dînî-tasavvufî gerekçelerle yakınlık göstermiş olabilir. Bazıları ise toplumda saygın bir yeri olan ve evliya olarak kabul edilen şeyhlerin halk üzerindeki manevi otoritesinden yararlanmak ve böylece kendi taht ve itibarını güçlendirmek için ilişki ve yakınlık kurmuş olabilir.” (s. 389) Nakşî çevrelerin devlet nezdinde farklı dönem ve coğrafyalarda devlet tarafından itibar görmesinin muhtemel sebebi olarak “heterodoks sufi gruplara karşı panzehir gibi algılanmış ve idareciler tarafından bir kalkan olarak kullanılmıştır” (s. 390) ifadesi de kaydedilmelidir. Hadiseye Nakşibendiler açısından bakıldığında ise onları siyaset arenasına yönelten temel saiklerden bazıları “hükümdarları halka zulümden uzak tutmak, onları hayra teşvik etmek, idarecilerin desteği sayesinde tarikatın ve irşad faaliyetlerinin daha verimli ve kolay yayılmasını sağlamak” şeklinde sıralanabilir. (s. 390) Yazarın dile getirdiği gibi Nakşibendî mensuplarının özellikle XIX. ve XX. asırlarda İslam dünyasına yönelik işgal ve sömürü faaliyetleri karşısında verdikleri fiili mücadele tarikat-siyaset ilişkilerinin hangi noktalar açısından da değerlendirilebileceğine dair ipuçları sunuyor. (s. 391)

Osmanlı'da devlet-tekke münasebetlerine dair genel bir perspektif yakalamaya çalışan yazısında bir tarihçi yaklaşımı ile Zekeri-

ya Işık'ın⁷ ulaştığı neticelere dair şunları ifade edebiliriz. Işık, daha başlangıçta saha çalışmalarına dair “tarikatların, derviş gruplarının devlet ve toplumla olan ilişki biçimleri bazen duygusal bazen de ideolojik saiklerle ele alınmaktadır. Hal böyle olunca tarihi karakterlere ve olaylara olduğundan farklı anlamlar yüklenmekte sultan ve bürokrasi çevreleri ile meşayih arasındaki ilişkiler zaman zaman düşmanlıklar ve müntesiplikler yaratılmak suretiyle gerçek mecrasının dışına kaydırılmaktadır” (s. 473) diyerek hadisenin nesnel, bilimsel ve soğukkanlı bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker. Işık'ın yazısındaki temel yaklaşımlardan biri devlet, tekke, derviş ve tasavvuf ilişkilerine dair anlayışların belirli bir dönemin dondurulması suretiyle dönemsel farklılıkların yadsınarak genel hükümler verilmesinden kaçınılması gerektiği noktasında toplanır. Zira yapılan genellemeler konunun bütün nedenlerini, nasıllarını ve sonuçlarını bir anda gölgeleyebilmektedir. (s. 474) Yazar usûle dair bu yaklaşımların hatırdan tutulmak ve istisnai tarafları olmak kaydı ile Osmanlı'da devlet-tarikat ilişkilerini “uzlaşma”, “devletleşme/merkezleşme”, “tasfiye” şeklinde üç aşama içinde ele almayı teklif eder ve teklifinin içeriğini yazı boyunca detaylandırır. (s. 475)

1200 | db

Hakkında değerlendirmede bulunacağımız yazılardan sonuncusu İsmail Kara'nın “Hem Muhalif Hem Muvafık: Cumhuriyet Devrinde Tarikat ve Cemaat Yapılarının Siyasetle, Siyasi Merkezle Münasebetleri” başlığını taşımaktadır. (s. 685-716) Konuyu farklı cepheleriyle başka çalışmalarında da bir çok açıdan yoklayan Kara'nın⁸ yazısı, her ne kadar Cumhuriyet Dönemi'ne ve dolayısı ile günümüze odaklanarak meseleyi tahlil etse de probleme yaklaşım tarzı tasavvuf tarihinin farklı dönemlerine uygulanabilecek metodolojik perspektif içermesi itibariyle dikkat çekici metinlerden biridir. Başlığa da yansıttığı üzere Kara'ya göre iki kesim arasındaki ilişkiler (muvaafık/muhâlif) tek bir hat üzerinde cereyan etmez. Kara siyasi merkez ile tarikat/cemaat yapıları ve bu iki kanadın mensupları

⁷ Yazarın konuya ilişkin çalışmaları için bkz. Zekeriya Işık, *Şeyhler ve Şahlar: Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015); A. mlf., *Devlet ve Tarikat: Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin İdeolojik ve Sosyolojik Zemini*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016); A. mlf., *Tekkedeki İktidar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal Alanda İktidar Mücadelesi*, (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017); A.mlf. (ed.), *Tarikat, Toplum ve Siyaset: Baba İlyastan Elvan Çelebi'ye Bir Süfi Ailenin İzinde*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2020)

⁸ Bkz. İsmail Kara, “Tarikat ve Cemaat Yapıları, İtaat ve Muhalefet Biçimleri”, *Cumhuriyet Türkiyesinde Bir Mesele Olarak İslam İçinde*, (İstanbul: Dergâh, 2008), 179-360.

arasındaki ilişkileri doğru tasvir ve tahlil etmenin önündeki zorluklara dikkat çekerek konuya giriş yapar. Ona göre bu zorlukları aşmak tek bir unsur üzerinden meseleye yaklaşmak yerine diğer değişkenler/aktörler/unsurlar ve araları dolduran mantık ve anlayışları dikkate almakla mümkündür. (s. 687) Önerdiği bu yaklaşım çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi merkezli olarak “diğer değişkenler”i de dikkate alarak her iki tarafın (siyasi merkez ve tarikatlar) kuvvet ve zaaflarına işaret ederek aralarındaki ilişkileri müzakere eder. 1924’te medreselerin, 1925’te ise tekkelerin ilgası/kapatılması /yasaklanması ile birlikte her iki kurum (medrese/tekke) ve mensuplarının (ulema-meşâyih) metruk, itibarsız, devre dışı, çıplak, boşlukta bırakılmış, gayr-ı meşru ve mahkum bir zümre haline geldiğine temas eder. Bu zümrelerin hem psikolojik hem de maddî olarak kendilerini savunma imkanlarından mahrum bırakıldıklarından söz eder. (Meşâyih ile ulemayı, tekke ile medreseyi birlikte zikretmesinin sebebi ise resmi ideolojinin her iki kurum ve mensuplarına bakışının yaklaşık olarak aynı noktalarda temerküz etmesinden ileri gelir.) Kara’ya göre modernleşme dönemi itibariyle tekke ve tarikatlara yöneltilen tenkitlerin doğruluğu ve yerindeliği tartışmaya halen açıktır.⁹ 1923-1946 tek parti yıllarında tarikatlara dair meseleleri müzakere etmenin önünün “sert bir eda ve kaba tedbirlerle” zaten kapatılmış olduğunu dile getiren yazar çok partili hayat sonrası ise başka “müdahalelerle” bu meselelerin “değişen iktidarlara rağmen Türkiye’yi taşıma kapasitesine sahip şekilde tartışılmadığı” tespitinde bulunur. Kara “tarikat” eksenli meselelerin Cumhuriyet Dönemi’nde yeterince ele alınamayışında siyasi merkez yanında Yüksek İslam Enstitüleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nı sorumlu/mesul görür. Bu kurumların tasavvuf ve tarikat olgusuna bakışı Kara’ya göre genel itibariyle “tenkit”, “mesafelilik” ve “karşıtlık” üzerine kuruludur. Bu meyanda yazar “Türkiye’de aktüel olarak var olan tarikatların, tarikat-cemaat yapılarının din anlayışları, siyasetle ve devletle karmaşık ilişkileri, toplumla çok yönlü münasebetleri konularında mütehasıs ve araştırma metinleri yoktur” diyerek problemin tasavvuf araştırmacıları açısından da yeterince üzerinde durulmadığına dikkat çeker. (s.689)

⁹ Bu konuda yazarın şu çalışmasına bkz. İsmail Kara, “Çağdaş Türk Düşüncesine Bir Tenkit/Tasfiye Alanı Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler:Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, 2014, s. 763-787.

Kara'ya göre hadisenin diğer tarafında yer alan tarikat ve cemaat yapılarının problemi ise; içeride dini, geleneksel bir dil ve üslûp sahibi iken dışarıya karşı müdafaa odaklı ve kaçamak bir mantıkla sisteme yakın duruş sergilemeleridir. Tarikat ve cemaat yetkililerinin siyasi partilere açık siyasî destek beyanları, hatta bilfiil siyasete katılma teşebbüsleri, yahut liderlerle basına yansıtılan görüşmeler de aradaki ilişkiler bakımından tarikat/cemaat mensuplarının hanesine kaydedilecek unsurlardır. Ona göre cemaat yapılarının başındakiler ile mensupları arasındaki ilişkiler tarikatlardaki şeyh-mürîd ilişkisinden neredeyse farksızdır. Ortaya adı konulmamış, tam olarak tarikat olmayan ve fakat tarikattan da pek farklı görünmeyen yeni yapılanmalar çıkmıştır. Kara'ya göre tarikatlar da zaman içinde cemaatleşmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında İskenderpaşa Cemaati, Erenköy Cemaati, İsmailağa Cemaati, Kubbealtı Cemaati, Menzil Cemaati terkiplerindeki "Cemaati" kelimesini kaldırıp "tarikatı" şeklinde okumak pekala mümkündür. Söz konusu "cemaatvari" tarikat yapıları her ne kadar kurumsal bir kimlik kazansalar da dışa dönük yüzlerinde hiç biri kendi kimliğini taşımaz, olsa olsa bazı sembollere işaret eder. Soğuk Savaş sonrası sivil toplum kuruluşu sayılan cemaat yapıları meşrulaşmanın bir gerekçesi olarak kendileri açısından bakıldığında dernekleşmeye, vakıflaşmaya ve böylece resmileşerek dışa "açık" hale gelmeye; meseleye siyasi merkez açısından bakıldığında ise daha kontrol edilebilir bir duruma gelmeye başlamıştır. Fakat bu dışa açıklık ve bir tür şeffaflık tarikat ve cemaat yapılarının mensuplarının "maskeli" hale getirilmesine/gelmesine ve ikili bir dil ve kişilik yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (s. 695)

1202 | db

Kara, tarikat ve cemaat yapıları ile siyasi merkez arasındaki irtibatlar açısından değişen ve değişmeyen unsurlar bağlamında şu hususların altını çizmektedir. Siyasî merkezle tarikat ve cemaat yapıları arasındaki ilişkiler Erken Cumhuriyet, Tek Parti Yılları, Çok Partili Hayat, Askeri Müdahaleler Sonrası ciddi değişikliklere uğramıştır. Fakat buna karşın pek çok dönem itibarıyla cemaat ve tarikat yapılarının dîni, kültürel ve siyasi olarak önemli aktörler olduğunu söylemek mümkündür. Ona göre siyasi merkezin bu türlü yapılara dönemsel olarak "sıcak" bakmasında sağaltıcı, hizaya sokucu, sisteme dahil edici vatandaşlar yetiştirmelerinin bir payı olmalıdır. Kara'ya göre Cumhuriyet Dönemi'nde Diyanet ve İlahiyatlarda Yeni Seleflilik paradigması hakim konumdadır. Bu paradigmanın ortaya çıkardığı "tek tip din anlayışı/yorumu" tarikat ve cemaat

yapıları tarafından da benimsenen halk müslümanlığını gayri meşru ve yanlış olarak telakki eder. Dikkat çektiği en esaslı sorun ise Diyanet ve İlahiyat çevrelerinin “tek tip din yorumu” konusunda resmî ideolojinin dar ve daraltıcı din yorumu ile aynı hizada buluşuyor olmalarıdır. (s. 699) İlahiyat ve Diyanet yanında Radikal İslamcı hareketlerin 60’lı yıllar sonrası ön plana çıkan “kaynaklara dönüş” fikrinin de tasavvuf ve tarikatlara bakış konusunda resmi ideoloji ile yakın ve paralel olması Kara’ya göre modernleşmenin başarısı olarak okunması gereken bir hadisedir. Ona göre Diyanet ve İlahiyat’ın resmi ideolojiden taraf olmaları ve tarikat ve cemaat yapılarına karşı tavırları kendi meşruiyet zeminlerini tahkim etme amacı taşır. (s. 701) Yazara göre siyasi merkezin zaman zaman tarikat ve cemaatlara alan açması bu yapıları takip ve kontrol altında tutmak, dışarıdan gelecek dini görüşlere karşı bir tür korunma sağlamak, bazılarını zaman zaman daha öne çıkarmak suretiyle ortak güç oluşturmalarını engellemek gibi sebeplere irca edilebilir. (704-705) Ona göre tarikat ve cemaat yapıları resmi ideolojinin ve diyanetin din anlayışına karşı perhizkardır ama yine de siyasi merkezle ve diyanetle irtibat kurmaktan geri durmazlar. Kara’ya göre tarikat ve cemaatlar de yeni selefliliğin ortaya koyduğu tektipçiliğin karşısında mevcut halleriyle farklı türden bir tektipçiliği ve tek tip otoriteyi esas almaktadır. Yazara göre Türkiye’de devlet ile söz konusu yapılar arasındaki gerilimi azaltan şey din-devlet ilişkilerinin birbirini tamamlayan karakteridir. Yeni selefi (neo-selefi) din anlayışına yakın olan Diyanet, tarikat ve cemaatların karşısına konumlanır ve bu yapıların din anlayışını kendine doğru değiştirmek için çaba sarfeder. Kara’ya göre Diyanet halk müslümanlığına o kadar uzaktır ki Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’ini doğrudan matbu olarak yayınlamamıştır. Tasavvuf’a mesafesi ise Ahmed Avni Konuk’un *Mesnevî-i Şerîf Tercüme ve Şerhi*’ni basamaması üzerinden açıklanır. (s. 708-709) Kara’nın dile getirdiği üzere tasavvuf çevrelerinin siyaset ve devletten uzak kalmalarını ve sadece sınırlı alanlarda hizmetler yapmalarını istemek fiilen de kültürel olarak da mümkün değildir. Bununla birlikte tarikatların/cemaatların şeffaflıklarını talep etmek ise Kara’ya göre bir hak-yetki sorunudur. Legal olmayan bir unsurun şeffaf olmasını beklemek mümkün görülmez. Halihazırda hukuki dayanakları olmamakla birlikte mevcudiyetlerini sürdüren tarikat ve benzeri yapılar ile siyasi merkez arasında yazara göre “karşılıklı güvensizliğin” yarattığı bir çok düğüm noktası vardır. Bu problemler ekseninde meseleyi müzakere eden müellif “hukuken tanınmanın güven yaratabilecek bir adım” olduğu düşüncesini pay-

laşır. Tüm bu problemleri taraflarına rağmen sufi-siyaset ilişkilerini doğru tahlil edebilme konusunda Kara'nın önerisi kademeli düşünmek ve bu sahadaki meselelerle kademeli olarak muhatap olmaktan geçer. (s.713)

III

Tarihten Günümüze Süfi-Siyaset İlişkileri kitabını bir bütün halinde dikkate alarak hülasa mahiyetinde şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Mezkur eser öne çıkardığı konu başlıkları, farklı bakış açılarının birarada yer alışı, metin sonlarındaki bibliyografyalar ile sahasında önemli bir boşluğu dolduracak referans bir kaynak değerine sahiptir. Bununla birlikte konu hakkındaki bazı noktalara da işaret ederek yeni çalışmalarla meselenin ele alınabilecek başka taraflarının da varlığına işaret sadedinde şunları ekleyebiliriz. İslâm siyaset düşüncesi ile tasavvuf düşüncesinin kesişim noktalarının tespit ve tahlili; sûfilerce yazılan siyasetname türü metinlerin tespit, neşir, tercüme ve tahlilleri; sûfi-siyaset ilişkisi bağlamında -belirli dönem ve coğrafyalar özelinde- ulemanın konumunun açığa çıkarılması; meselenin cihad, islamaşma, vakıf geleneği, ıslahatlar gibi yönlerine dönük etütler sayesinde çerçevesini ve derinliğini daha ileri noktalara taşımak mümkündür.

Sufi-siyaset ilişkisini konu edinen bu bilimsel eserin sadece mevzûya ilgili araştırmacı ve okurlarla sınırlı kalmaması siyasi muhitler, sosyal bilimciler, gazeteciler, Diyanet, ilahiyat ve tarikat çevreleri tarafından da dikkate alınması konu hakkındaki bir çok noktayı daha vasıflı şekilde müzakere etmenin önünü açabilecektir. Zira teorik çerçevesi büyük ölçüde net bir meselenin uygulama sahasındaki bir takım problemleri aşmak biraz da bu tür meselelerin karşılıklı ve serinkanlı müzakeresini bağlıdır. Bu yönüyle söz konusu eser sadece teorik bir düzlemde değil aynı zamanda pratik sahaya da girdiler sağlayacak bir muhteva zenginliğine sahiptir.

